

DANKO ZELIĆ
Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
danko@ipu.hr

Izvorni znanstveni rad
UDK: 75.046(497.584Slano)"15"
930.27(497.584Slano)"15"
929Iveljić Grgurić Ohmućević, P.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yk3jwh7o49>
Primljeno: 16. 6. 2024.
Prihvaćeno: 18. 9. 2024.

O SPOMENICIMA PETRA OHMUĆEVIĆA I NJEGOVA RODA U SLANOM

DANKO ZELIĆ

Sažetak: Polazeći od navoda u pismu koje je Petar Iveljić Grgurić Ohmućević 1585. godine iz Genove uputio vlastima Dubrovačke Republike, u radu se iznose nova i nadopunjuju postojeća saznanja o likovnim djelima koja je taj protagonist dubrovačke i europske povijesti 16. stoljeća donirao ili naručio pa potom dao postaviti u slanskim crkvama. Posebice se analiziraju vijesti o sačuvanim i uništenim slikama, nadgrobnim pločama, arhitektonskoj dekoraciji i crkvenom inventaru s grbovima Ohmućevića na koje se okomio vlastelin Đonko Matkov Gradi. U svjetlu dosad nepoznatih podataka detaljnije se raspravlja o oltarnoj pali u crkvi sv. Roka u Grgurićima i identitetu na njoj prikazanog lika donatora te o dvama natpisima koja je, ne bi li prikrio svoja nedjela, u Slanom i u Dubrovniku *a posteriori* dao postaviti Đonko Gradi. U zaključnom dijelu rada utvrđuju se glavne odrednice Ohmućevićevih nastojanja da svoje bogatstvo i stečeni simbolički kapital iskaže i afirmira narudžbama likovnih djela za crkve svoga zavičaja.

Ključne riječi: Dubrovačka Republika, 16. stoljeće, naručiteljstvo, arhitektura, skulptura, slikarstvo, epigrafika

Keywords: Dubrovnik Republic, 16th century, art commissioning, architecture, sculpture, painting, epigraphs

Pismo koje je 1585. godine Petar Iveljić Grgurić Ohmućević (Slano, oko 1550. – Lisabon, 1596.) iz Genove uputio dubrovačkom Vijeću umoljenih jedan je od najintragantnijih tekstova dubrovačkog ranog novovjekovlja. Pišući u prvom licu, Petar je opširno odgovorio na kaznenu prijavu koju je nedugo prije protiv njega vlastima Republike

podnio vlastelin Junije/Đonko Matkov Gradi.¹ Dokument s optužbama nije sačuvan pa je njegov sadržaj poznat tek posredno, iz Petrova očitovanja. Osim glavne inkriminacije, za krivotvorenje službenog zapisa preinačavanjem prezimena Grgurić u Ohmućević, djela koje se u Dubrovačkoj Republici kažnjavalo smrću, Petar Ohmućević bio je okrivljen i za cijeli niz drugih prijestupa. Motiviran rigidnom, staleški determiniranom (samo)sviješću, Đonko Gradi odricao je Petru pravo na upotrebu, po njemu izmišljenog, rodovskog imena *Ohmućević* i propagiranje vlastita roda kao legitimnih potomaka starog plemstva Bosanskog kraljevstva, niječući mu, dakako, i pravo na isticanje grbova i heraldičkih znakova.

U svom opsežnom, poput fuge strukturiranom tekstu, Petar se naizmjenice bavi pobijanjem tužiteljevih navoda i opravdavanjem, odnosno dokazivanjem legitimiteta vlastitih postupaka. Nastojeći dovesti u pitanje moralnost i vjerodostojnost svog progonitelja, Petar naširoko progovara i o Đonkovim beskrupuloznim činima na štetu njega samoga i pripadnika njegove obitelji. U tom će kontekstu na više mjesta isticati i vlastita boguugodna djela u slanskim crkvama (oltare, oltarne slike, natpise, nadgrobnne ploče, liturgijsku opremu i dijelove arhitektonske dekoracije) koja su izazvala gnjev i našla su se na meti destruktivnih poriva njegova suparnika.

Slikarska, kiparska i arhitektonska djela o kojima je riječ ovdje zbirno nazivamo *spomenicima*. Podatci o njima, koji se donose u nastavku ovog priloga, u Petrovu se očitovanju javljaju kao potkrjepa navodima o prijekom, nimalo bogobožnom, nasilničkom karakteru i zloj naravi njegova tužitelja. Petar ističe da su posrijedi redom *opere pie*, djela motivirana pobožnošću. Ono što ih je uistinu činilo spomenicima u užem smislu te riječi, jest prije svega činjenica da su ta djela nosila i nedvosmislene "poruke", natpise i znamenja, svojega naručitelja.

Nasrtaji na spomenike Petra Ohmućevića u slanskim crkvama nisu bili samo nekontrolirani ispadi dubrovačkog vlastelina (na čiju agresivnost ukazuju i neki drugi dokumentarni podatci),² ni puki vandalizam. Naprotiv, postupci Đonka Gradija mogu se okarakterizirati kao intencionalno, gotovo sustavno uništavanje "s predumišljajem", motivirano nastojanjem za delegitimizacijom, štoviše zatiranjem znakova i tragova Petrova roda u Slanom. Petrovi navodi o tome da je Đonko za svoje akcije, kako ćemo

¹ Prema prijepisu koji je 1638. godine u Valenciji načinio franjevac Martin Rusić (Martinus Rosa), tekst Petrova pisma napisana na talijanskom jeziku unesen je, zajedno s različitim ispravama roda Ohmućevića (zaključno s povlasticom cara Ferdinanda III. iz 1650. godine), u rukopisni svezak koji se danas čuva u Arhivu Samostana Male braće u Dubrovniku (dalje: AMB), sv. 548, f. 3r–36v. Podrobnije o Petrovu pismu iz 1585. godine i kontekstu njegova nastanka v. Stjepan Ćosić – Danko Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević – čovjek s tri prezimena i tri domovine", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 60 (2022.), 134, 158–166. O Đonku Matkovu Gradiju (Dubrovnik, oko 1549. – 1594.) vidi i: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 2 – *Vlasteoski rodovi (A–L)*, Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012., 281–282.

² V. S. Ćosić – D. Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević", 165, bilj. 78.

vidjeti, bio angažirao i specijaliste, otklanjaju svaku pomisao da je do ekscesa dolazilo spontano ili u afektu.

Iz Petrovih se redaka stječe dojam da je Đonku gotovo sve njegovo smetalo, od imovinskog stanja i životnog stila, po čemu, usput budi rečeno, Petar ni na koji način nije zaostajao za vlastelom toga doba,³ do njegovih pretenzija za javnim iskazivanjem i potvrđivanjem vlastita statusa i statusa svoga roda činima na koje, po mnijenju tužitelja, čovjek njegova položaja nije imao pravo. Za Đonka Gradija Petar Ohmućević bio je tek potomak kmetova koje su njegovi pretci stekli u Slanom kada su Nove zemlje (današnje Dubrovačko primorje), nedugo po uspostavi dubrovačke vlasti, početkom 15. stoljeća, podijeljene pripadnicima dubrovačkog patricijata.

Destruktivne pobude Đonka Gradija bile su, kao što je već istaknuto, ponajprije usmjerene na grbove i na natpise Petra Ohmućevića. Grbovi nisu bili problem sâm po sebi ili su, kako bi se možda moglo pomisliti, bili nešto na što su pravo imali samo pripadnici vlastele. Naime, u Dubrovačkoj su Republici grbove, točnije heraldičke oznake, imali i građanski, pa i pučki rodovi. Problem je bio u tome što je Petar svoja znamenja nastojao legitimirati, postavljajući ih na mjesta na kojima su pravo na to, barem po Đonkovim shvaćanjima i barem u Slanome, imala samo vlastela. Postupanje Đonka Gradija prema Petru Ohmućeviću mogli bismo, stoga, okarakterizirati kao "staleški vigilantizam"; on sâm uzima stvari u svoje ruke ne bi li ih vratio na svoje mjesto i ponovno uspostavio tradicijski, "prirodni" poredak.

Đonko Gradi i uništavanje spomenika Ohmućevića u slanskim crkvama

U prijavi Đonka Gradija Petar je među inim izriječkom optužen "da je dao načiniti oltare i druga boguugodna djela u Svetom Jeronimu i Svetom Roku, kao i grobnice od mramora s natpisima koje ne priliče ljudima njegova položaja".⁴ Bilancu razaranja koja su potom uslijedila na poticaj i uz neposredno sudjelovanje Đonka Gradija, Petar je slikovito sažeo, ustvrdivši da je njegov suparnik "dvije crkve okrenuo naglavce", iskalivši svoj bijes "na natpisima, na neživim predmetima i na mrtvima".⁵

³ Petar, primjerice, piše da mu je Đonko predbacivao da nije držao do knezova Slanog, da je poticao seljake na pobunu, da je u svojoj kući vodio nadmeni život, da je zahtijevao njegovo mjesto u crkvi, njegove lovačke pse, sokolove i konje, da mu je zamjerao zbog posmrtnih svečanosti koje je upriličio u Slanom nakon smrti brata itd. AMB, sv. 548, f. 11v: *M'accusò ch'io non mi curavo de conti di Slano (...) ch'io amotinavo i contadini, che stavo honoratamente in casa (...); f. 16v: Ha ricercato altre volte il luogo che tengo in chiesa, i levrieri, i falconi, i cavalli, e fin' all' essequie di mio fratello (...).*

⁴ AMB, sv. 548, f. 11v: *M'accusò (...) ch' havevo fabricato capelle et altre opere pie in Santo Girolamo et Santo Rocco e sepolture di marmoro con inscritioni indegne di pari miei (...).*

⁵ AMB, sv. 548, f. 14v: (...) *e questo che ha messo dua chiese sottosopra et ha cavato il pugnale contro i sacerdoti, che dovera asservi? Il quale ha sfogato la sua rabbia fino nelle lettere, nelle pietre, nelle cose inanimate et nei morti.*

Prva se na meti Đonka Gradija našla crkva sv. Roka u slanskom zaselku Grgurićima, postojbini Petrova roda:

"[...] ušavši u crkvu svetoga Roka koju su moji preci zajedno sa svojim srodniciima podigli u Slanome 1527. kao zavjet protiv kuge [...] oskvrnuo je oltare posvećene Bogu koje su moji stari donijeli iz Flandrije, naredio je da se iz crkve uklone grbovi i natpisi, slikaru Petru zapovjedio da preko grbova na oltarima naslika motike i plugove [...] uništio je i kandelabre."⁶

"[...] dao [je] ukloniti grbove mojega roda sa vijenaca nad vratima i nad prozorima sakristije koju sam dao izgraditi ja, potom [grb] s jedne grobnice u toj crkvi te poništiti natpise koji su ondje postavljeni na spomen [predaka], za što je dao pozvati zidara Vlahotu iz Gruža koji se tada nalazio u Trstenom, i neke druge, također izdaleka."⁷

Sve to, navodi Petar, nije se odigralo noću, nego usred bijela dana, a Đonko je za pomoć uspio pridobiti i slanskoga kneza, svojega *kunjada*, Andriju Pozza.⁸ Štoviše, Petar tvrdi da je upravo sâm Pozza bio nalogodavac razaranja.⁹ Taj je navod ujedno i kronološko uporište; Andrija Antojev Pozza stupio je, naime, na dužnost slanskoga kneza sredinom 1584. godine, što znači da je do uništavanja znamenja Ohmućevića u crkvi sv. Roka u Grgurićima došlo u drugoj polovici iste godine, nekoliko mjeseci po Petrovu odlasku iz Slanoga.¹⁰

Još je važnije istaknuti da su u crkvi sv. Roka u Grgurićima do danas sačuvani materijalni dokazi za Petrove tvrdnje. Polje reljefnog heraldičkog štita posred nadvratnika renesansnog okvira vrata minijature sakristije (sl. 1), dograđene uz istočni zid apside, u cijelosti je otučeno grubim klesarskim alatom. Na vanjskom zidu sakristije monofora je gotičkog oblika, završena blago šiljastim lukom. U zaglavlju njezina jednostavno

⁶ AMB, sv. 548, f. 13v: (...) essendo entrato in Santo Rocco fabricato da miei antenati in Slano per voto della peste con altri consanguinei l'anno 1527 (...) ha violato gli altari dedicati a Dio, condotti da Fiandra dalli miei maggiori, facendo levare l'insegne et l'inscrizioni di chiesa e dando esse insegne degli altari a Pietro pengatur per dipingervi sopra zappe et aratri (...) et violando i candelabri.

⁷ AMB, sv. 548, f. 14r: Con quanta insolenza fece levar l'insegne de miei da freggi della porta e finestre d'una sacrestia da me fabricata e d'una sepoltura fatta in detta chiesa e scancellare le inscrizioni che vi erano poste per memoria, facendo venire a Vlahotta di Gravosa muratore che si trovo in Canosa et altri di lontano per tal effetto.

⁸ AMB, sv. 548, f. 14r: E questo fù per ordine del signor Conte di Slano, suo cognato, e non di notte ma di giorno (...). O Andriji Antojevu Pozza v. Zdenka Janeković Römer, "Obiteljska knjiga Andrije Antojeva de Pozza (1569–1603)", u: *Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik*, ur. Sašo Jerše, Peter Štih i Darja Mihelič, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2006., 485–497.

⁹ Mandat slanskoga kneza trajao je šest mjeseci, a dužnost je trebao preuzeti u roku od dva mjeseca od imenovanja. Pozza je imenovan u Velikom vijeću 27. veljače 1584., a njegov nasljednik na toj funkciji 26. rujna iste godine, v. Josip Lučić, "Uprava u Dubrovačkom (Slanskom) primorju u doba Republike", *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka 1* (1986.), 330.

¹⁰ Petar to i izrijekom tvrdi, AMB, sv. 548, f. 15r: (...) e il detto ha usato in mia assenza di violar le cose sacre (...).



Slika 1. Okvir vrata sakristije crkve sv. Roka u Grgurićima s otklesanim poljem štita grba (foto: Boris Jović)

obrađenog kamenog okvira apliciran je štit grba sa dvije reljefno istaknute vodoravne grede (sl. 2) koji donekle podsjeća na grb Republike. No pomnijim promatranjem moguće je uočiti jasne tragove otklesane kose prečke sa tri zupca (tzv. *zapornice*), zajedno s dvjema vodoravnim gredama karakteristične heraldičke komponente grba Petra Ohmućevića (sl. 3).¹¹

¹¹ Sa zahvalnošću napominjem da mi je pozornost na taj grb skrenuo fra Stipan Klarić, gvardijan franjevačkog samostana sv. Jeronima.



Slika 2. Grb Ohmućevića na okviru prozora sakristije crkve sv. Roka u Grgurićima, s vidljivim tragom naknadno otklesane kose prečke sa zupcima (foto: Boris Jović)



Slika 3. Štit grba Ohmućevića na postamentu stupa oltara u franjevačkoj crkvi u Slanom (foto: Boris Jović)

Svoj destruktivni pohod Đonko je namjeravao nastaviti u franjevačkoj crkvi:

"Potom se uputio u Svetoga Jeronima da bi učinio to isto s oltarima, ukrasima, grobnicama i drugim djelima koje smo moji i ja dali načiniti na slavu Božju."¹²

Ondje su mu se, međutim, suprotstavili fratri i poglavari samostana koje je, piše Petar, Đonko nastojao zastrašiti prijeteći im bodežom te ih javno izvrijeđao.¹³

Franjevačka crkva sv. Jeronima, središnje slansko svetište, za obojicu je suparnika nedvojbeno bila simbolički iznimno važno mjesto, za svakoga, dakako, na svoj način. Za Đonka je to bila crkva koju su izgradili njegovi izravni preci, što Petar u svom tekstu odlučno niječe:

"Čak se [Đonko] i junači svim tim djelima kao da su jako herojska i izruguje mom ugledu i mome životu. Ali što se više svime time hvali, više se sramoti kada kaže da su crkvu svetoga Jeronima izgradili njegovi i da može ondje činiti što želi. Ali to nije tako: istina je da su njegovi preci dali izgraditi Svetoga Jeronima 1420. godine, ali to je bila malena kapela, a velika [postojeća] crkva nije podignuta na

¹² AMB, sv. 548, f. 14v: *Et ando in Santo Girolamo per far l'istesso delle capelle, ornamenti, sepolture et altre opere fatte da miei et me ad honor di Dio (...).*

¹³ AMB, sv. 548, f. 14v: *Et essendogli impedita così perversa intentione da padri reverendi in chiesa, in casa di Dio, al cospetto di Dio che vi habita in quel luogo ove si danno i santissimi sacramenti, cacio il pugnale contro i sacerdoti di Dio e superiori di quel monasterio et a presenza di molti gli ingiurio.*

trošak gospode Gradija, nego na trošak samostana, i to iz prihoda koje taj samostan ima [od posjeda] u Liscu i Dolima, a ponešto i milodarima dvojice gospode Gradija imenom Pavao, djeda i strica gospodina Junija, koji su bili vrlo časni plemići i prokuratorji rečene crkve. Sve je to svima poznato, makar je na pročelju te crkve postavljen natpis u kamenu koji govori da je izgrađena kao njihov zavjet [Gradijevih] i na njihov trošak i to nikoga ne smeta niti ne uznemiruje."¹⁴

Da je uistinu tako, to jest da natpis Gradijevih iz 1420. godine¹⁵ komemorira gradnju prvotne, znatno manje samostanske crkve, a ne novijeg, do danas postojećeg zdanja u čije je pročelje ugrađen, pokazale su povijesnoumjetničke analize Anđelka Badurine,¹⁶ a potom su potvrdila i arheološka istraživanja Ivica Žile osamdesetih godina 20. stoljeća.¹⁷

Kada je pak riječ o Petru Ohmućeviću i simboličkoj važnosti crkve sv. Jeronima za njega samoga i za njegov rod, treba podsjetiti na Petrovu snažnu povezanost sa slanskim franjevcima (pripadnicima Bosanske vikarije)¹⁸ i važnu ulogu koji su pripadnici te redovničke zajednice imali u njegovim genealoškim i heraldičkim pregrućima.¹⁹

Osim toga, na groblju kod Sv. Jeronima generacijama su sahranjivani Petrovi izravni pretci. Ondje je, ističe Petar, Brajan Hranisaljić († oko 1432.) dao načiniti sedam grobnica te oltar s likovima Bogorodice, svetoga Roka i svetih Kuzme i Damjana.²⁰ Grobnice

¹⁴ AMB, sv. 548, f. 15r: *Anzi s'andara gloriando per tutto di questi atti che sono molto eroici et insipiando ad honore et alla vita mia. Ma mentre ch'egli si vanti la di questo fatto, piu scopre le sue vergogne, dicendo che San Girolamo è chiesa fabricata da suoi e che può fare a modo suo. Percioche non è così, perche se bene Santo Girolamo fù fabricato nel 1420 da suoi antenati, fù non dimeno una picciolla capella, non per questo il corpo della chiesa grande fù fatto a spese de signori Gradi, ma a spese del monasterio, cavate dall'entrate che detto monasterio ha in Lisaz e Dolli, e qualche lemosina di dua signori Paoli de Gradi, avo et zio del signor Giugno, i quali furono gentilhuomini molto honorati et procuratori di detta chiesa. Il che è noto à tutta la citta, ancorche vi sia posta nella faccia di detta chiesa l'inscrizione di pietra, che dice ch'ella fù fabbricata a voto et alle spese loro proprie de suoi, nel che se niuno li da fastidio, ne disturbo.*

¹⁵ Natpis je objavio Vid Vuletić-Vukasović, "Natpis u Slanom kod Dubrovnika od g. 1420.", *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 4 (1882.), 23; Vid Vuletić-Vukasović, "Sredovječni natpis u Slanomu kod Dubrovnika od godine 1420.", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 2/4 (1890.), 385–386.

¹⁶ Anđelko Badurina, *Franjevački samostan u Slanom. Povijesni razvoj i analiza prostora. Konzervatorske smjernice. Elaborat*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1984., 6–7; Anđelko Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1990., 89.

¹⁷ Ivica Žile otkrio je ostatke temelja starijeg zdanja ispod podnice postojeće crkve, v. Ivica Žile, "Arheološka istraživanja samostana sv. Jeronima", *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 8 (2001.), 79. Vidi i: Igor Fisković, *Secundum morem patriae: identitet crkava propovjedničkih redova u Jadranskoj Hrvatskoj*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2016., 134, 145.

¹⁸ V. Josip Sopta, "Franjevci Bosanske vikarije na području Dubrovnika", *Hercegovina* 14–15 (2000–2001.), 173–203; Josip Sopta, "Franjevci u Slanom i kapetan Petar Ohmućević", *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 9 (2006.), 74–89.

¹⁹ V. Stjepan Ćosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenić-Neoričev grbovnik iz 1595.*, Dubrovnik – Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku – Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2015., 44, 58.

²⁰ AMB, sv. 548, f. 25r: *Ma Brayano mio antecessore (...) fece sette sepolture (...) et un altare sotto la loggia di Santo Girolamo con la figura di Santa Maria, San Rocco e San Cosmo e Damiano, protetori di Gargurich osia Ohmuchievich. Na f. 30r Petar donosi natpis na Brajanovoj grobnoj ploči: *Sepoltura di Brayan Hranisaglich detto Gargurich cum omnibus heredibus suis 1432.**



Slika 4. Grgurici i Slano sa samostanom sv. Jeronima i *Dvorovima Iveljić*, detalj koloriranog crteža rodoslovlja Korjenic-Neorića (kraj 16. stoljeća), HAZU, Muzej i zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu (foto: Boris Jović)

i oltar nalazili su se "pod lođom" na samostanskom groblju (*sotto la loggia di Santo Girolamo; loggia del cimiterio*), dakle u sklopu arhitektonske konstrukcije o kojoj, osim spomena u Petrovu tekstu, nema nikakvih drugih podataka. Moguće je pretpostaviti da je posrijedi neka vrsta trijema uza zid kojim je bio ograđen prostrani samostanski posjed s grobljem i vrtom, južno od crkve, vidljiv i na stiliziranom prikazu sklopa sv. Jeronima na panoramskom crtežu Slanog na Rodoslovlju Korjenic-Neorić-Jerinića, načinjenom potkraj 16. stoljeća (sl. 4).²¹ Kada je Petar odande dao izvaditi nadgrobnne ploče svojih "starih" radi popravka, Đonko ga je optužio da je to učinio da bi na njima promijenio ime u Ohmućević. Petar odgovara da su ploče bile na tlu i po njima se hodalo pa su se slova izlizala do neprepoznatljivosti te da je sve to učinjeno posve zakonito,

²¹ Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Muzej i zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu. Podrobnije o tom vizualnom izvoru, s reprodukcijama i uputnicama na stariju literaturu, v. S. Čosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenic-Neorićev grbovnik iz 1595.*, 65–68. Sklop sv. Jeronima na tom koloriranom crtežu pozicioniran je u dnu (umjesto uz istočnu obalu) Slanske uvale, nacrtan je zrcalno i u pogledu sa sjevera (a ne s juga).

u nazočnosti slanskoga kneza i njegova kancelara koji je sadržaj natpisa prethodno registrirao u vjerodostojnoj ispravi.²²

Sve u svemu, iz Petrova su doba zbog svega toga ili, bolje rečeno, usprkos tome, u dvjema slanskim crkvama do danas sačuvana samo tri spomenika Ohmućevića. Na glavnom oltaru crkve sv. Roka u Grgurićima nalazi se pala Bogorodice u slavi sa svecima (sl. 5). U franjevačkoj crkvi sv. Jeronima natpis na frizu kamenog oltara na zidu desno (južno) od trijumfalnog luka crkve (sl. 9) govori da je podignut kao zavjet Ivana (Petrova najstarijeg brata) i njegove braće, Iveljinih sinova, iz roda Ohmućević.²³ Naposljetku, u lapidariju u sklopu samostana slanskih franjevaca odnedavno se, otkako je prenesena iz crkve, nalazi i nadgrobna ploča Ivana i njegove braće Ohmućevića, Iveljinih sinova,²⁴ iz 1580. godine (sl. 10). Nastojeći pokazati da u natpisu na toj ploči nema ničega što bi bilo neprimjereno, Petar ga u svom pismu donosi u cijelosti.²⁵ O ta tri spomenika bit će još riječi u nastavku teksta.

Slano – *villa di niun conto*?

U svojoj kazenoj prijavi Đonko se, s obzirom na Petrove pretenzije za dokazivanjem plemenitog statusa, očito podrugljivo osvrnuo i na mjesto njegova rođenja – Slano. Petar će na to uzvratiti sljedećim riječima:

"Kada je, pak, riječ o onome što tvrdi moj suparnik, da sam iz Slanoga koje je beznačajno selo kojega nema na zemljopisnim kartama, drago mi je da se gospodin

²² AMB, sv. 548, f. 30r: *Resta hora ch'io rispondo ad un'altra obietione la quale è che il signor Giugno dice ch'ho fatto levar l'inscrizione da sette sepolture di Brayano per mostrare ch'io sono di stirpe nobile Ohmuchievich, quasi dette iscrizioni fossero di qualche altro cognome basso. A che respondo che feci levarle per restaurarle perche, essendo in terra nella loggia del cimiterio, passeggiandovi ogn'uno, le lettere s'erano guastate, onde con fatica seppi discernerle. Però, avanti di far questo, per levar l'occasione al mondo di farmi qualche opositione, fù pregato il signor Conte di Slano con il suo canceliere che intorno venissero con farci fede autentica di quanto la forma di dette iscrizioni, e fù fatta la fede da detto signor Conte ch'era il signor Andrea Palmotta, gentilhuomo dignissimo di fede, e di misser Giovanni Castrati suo canceliere che vi furono in persona, la quale diceva Sepoltura di Brayan Hranisaglich detto Gargurich cum omnibus heredibus suis 1432, e poi non ho finite ne fatte queste opere per li disturbi che mi sono sopragionti. La qual fede sarà originalmente mostrata dal mio procuratore in autentica forma (...).*

²³ D(eo) O(ptimo) M(aximo) IOAN(n)ES CVM FRAT(ri)BVS SVIS FAMILIAE OHMUCHIEVICH IVEGLIE FILII DICAVER-VNT. V. Vid Vuletić-Vukasović, "Altbosnische und verwandte Denkmäler", *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 2 (1894.), 205.

²⁴ O izvornom položaju ploče nema podataka. U 19. je stoljeću, zajedno s još 17 nadgrobnihih ploča, ugrađena u pod pred svetištem crkve, v. A. Badurina, *Franjevački samostan u Slanom*, 31–38; I. Žile, "Arheološka istraživanja samostana sv. Jeronima", 64.

²⁵ AMB, sv. 548, f. 30r: (...) *metterò ancora l'inscrizione di quella sepoltura di marmo che feci fare in Pisa del 1580, in lattino (...) Ioannes cum fratribus suis de familia Ohmuchievich Iveglie filii, Gregoriquè Hreglie Banis Castoriè prone-potes Banorumque laiaz Descendentes Regni Bosnensis nobilitate clari sibi posterisque paravere anno Domini 1580.* Tekst u Petrovu rukopisu u nekoliko se pojedinosti razlikuje od teksta na nadgrobnoj ploči, usp. S. Čosić, *Ideologija rodoslovlja*, 43, sl. na str. 49.

Junije zabavlja proučavajući zemljovid na kojem nije pronašao Slano. Postoji toliko gradova koji nisu na zemljovidima, drži li zbog toga gospodin Gradi samo do onih koji na njima jesu? Kada bi gospodin Junije za to imao strpljenja, mogao bih mu kazivati o mnogim velikim ljudima rođenim u selima i seoskim krajevima kako bih mu pokazao da plemenitost ne proizlazi iz mjesta [rođenja].²⁶

U nastavku Petar opisuje značaj i veliča starine svojega zavičaja te vrline njegovih ljudi:

"Osim toga, Slano ne zavrjeđuje takav prijezir; ima jednu od ljepših europskih [!] luka, u njemu se vide ostatci grada koji puk zove Gradina a zemljoznanci *Saxalite* te mnogi nadgrobnici bosanskog plemstva kod Djevičje crkve, kao i tri grobnice, odnosno kamena sanduka koji se mogu vidjeti u samostanu, pronađeni pod zemljom pri kopanju temelja Svetoga Jeronima. Glasovito je i po drevnim solanama koje su se nalazile u uvali, od kojih je i poteklo ime Slano, glasovito je po mnogim vlasnicima i kapetanima brodova i brodica te odvažnim ljudima koje rađa ovaj zavičaj, što je najočitije obilježje bosanskoga soja, akoprem su i izumrli u ratovima. I ženska je nošnja vrlo čedna i uglađena, s odjećom koja također nalikuje bosanskoj, [a Slano je glasovito] i po lijepom sajmu koji se održava 15. kolovoza, plemenito i po tome što je ondje središte uprave i sjedište kneza cijelog okruga nazvanog Nove zemlje, pod predobrohotnim krilima Republike."²⁷

Ovdje se treba malo zadržati na arheološko-topografskim podacima. Kada je riječ o Gradini, posrijedi je nedvojbeno lokalitet Gradac, sjeveroistočno od središta današnjeg naselja.²⁸ Navod o trima sarkofazima (*conche di pietra*) koji su otkopani na mjestu crkve Sv. Jeronima, potvrda je da su već u 15. stoljeću na tom prostoru pronalazeni (kasno)antički, po svemu sudeći ranokršćanski grobni spomenici.²⁹ Djevičja

²⁶ AMB, sv. 548, f. 30v–31r: *Poi quanto a quello che detto mio adversario ha mandato ch'io sono di Slano ch'è una villa di niun conto e che non si trova nel mappamondo (...). Mi piace poi, che il signor Giugno si diletta a studiar il mappamondo nel quale non ha trovato Slano. Adesso è tante citta che non sono nel mappamondo, poiche il signor Gradi non stima se non quelle che sono in esso? Se il signor Giugno volesse havere pacienza meco, li direi di molti grand'huomini nati in villaggi e di molte regioni per mostrare che il luogo non da nobiltà.*

²⁷ AMB, sv. 548, f. 31r–31v: *E poi Slano non è così da disprezzarsi; ha uno dei belli porti dell'Europa, si vedono in esso le reliquie d'una citta dal volgo detta Gradinna e da geograffi Saxalite e molti segni di sepolcri de signori Bosnesi apresso Dievicia zarqua, e le tre tombe ovvero conche di pietra che si vegono nel monasterio, ritrovate sotto terra nel cavare i fondamenti di Santo Girolamo. È famoso per l'antiche saline ch'erano nel suo piano, onde è derivato il suo nome di Slano, è famoso per li molti patroni e capitani di navi, navigli, e huomini valorosi che produce quella patria, segno evidentissimo della stirpe Bosnese, ancorche si è estinta nell'armate. E l'uso del habito femineo ch'è honestissimo e molto polito, con li costumi anzi conforma con quello di Bosna, e per il bel mercato che vi si faceva à 15 d'agosto; nobile ancora per esser capo e residenza del Conte del tutto il Contato detto Nove Semglie sotto l'ali benignissime dalla Republica.*

²⁸ O gradini Gradac i nalazima prapovijesnih i antičkih ulomaka, ostataka fortifikacija i nasebinskih struktura na tom lokalitetu, s uputnicama na stariju literaturu, v. Domagoj Perkić, *Gradine, gomile i špilje: zapadno dubrovačko područje*, Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2018., 68–69; T. 14.

²⁹ O novijim arheološkim otkrićima na prostoru samostana v. Frane Bulić, "Necropoli antica cristiana a Slano di Ragusa", *Nuovo bullettino di archeologia cristiana* 7/3 (1901.), 195–204; Ivica Žile, "Arheološka istraživanja samostana sv. Jeronima", 59–82.

crkva (*Dievicia zarqua*) koju spominje Petar, nedvojbeno je bila najvažnije sakralno zdanje starijeg, preddubrovačkog Slanoga. Kao *Diuiça cerqua* ta je građevina, kao prostorni orijentir, zabilježena i u dokumentu o podjeli novostečenih zemalja u Primorju, sastavljenom 1399. godine.³⁰ K tomu, datum održavanja godišnjeg sajma u Slanome, 15. kolovoza, upućuje na pretpostavku da je posrijedi bila starija mjesna tradicija, odnosno da je prva crkva-matica Slanoga bila posvećena Bogorodičinu Uznesenju.³¹ Uokolo crkve, kako na više mjesta u svom tekstu ističe Petar, bili su grobovi "bosanske gospode", a u blizini, na mjestu zvanome Selišta Grgurova, nalazile su se i kuće njegova izravnog pretka Grgura,³² eponima roda Grgurića. Ruševine tih kuća, ističe, nedaleko od "ostataka kuće Sankovića", mogu pokazati stariji mještani Slanoga.³³ Stoga, Petrovi navodi upućuju na zaključak da je dubrovačko zauzeće početkom 15. stoljeća i u Slanome, kao i ono prethodno (od 1330-ih godina naovamo) u Stonu, prouzročilo napuštanje starijih naseobinskih jezgara i donijelo jasnu cezuru u organizaciji prostora (konfiguraciji naselja i razmještanju stanovništva) uokolo Slanske uvale.

O identitetu donatora na oltarnoj pali u crkvi sv. Roka u Grgurićima

Pala glavnog oltara crkve sv. Roka u Grgurićima (sl. 5) slikarsko je djelo iznimne kvalitete. Ispod Bogorodice u slavi u stjenovitu pejzažu, u renesansnoj ikonografskoj shemi zvanj Sveti razgovor (*sacra conversazione*), stoji četvero svetaca, slijeva nadesno: sveta Katarina Aleksandrijska, sveti Rok i dvojica svetih vrača, sv. Kuzma i Damjan. U donjem lijevom uglu je klečeći lik donatora s licem u poluprofilu, izvanredan portret *ad vivum*. O slici je prvi, u svojoj monografiji o dubrovačkom slikarstvu 1963. godine, pisao Vojislav J. Đurić, istaknuvši da je "oltarska pala, nepoznatog slikara stranca, na glavnom oltaru male crkve sv. Roka u selu Grgurićima kod Slanog jedna od najljepših slika druge polovine XVI veka" na dubrovačkom prostoru.³⁴

Budući da slika nije potpisana ni datirana, taj je istraživač nastojao odgovoriti na najvažnija pitanja: o autorstvu, o vremenu i o mjestu njezina nastanka. Najmanje se

³⁰ Državni arhiv u Dubrovniku, ser. XII, Cathasticum, *Divisioni dei decenni di Terre nove 1399 adi 9 giugno*, f. 13, 14. Tekst tog zemljišnika objavio je Josip Lučić, "Stjecanje, dioba, i borba za očuvanje Dubrovačkog primorja 1399–1405", *Arhivski vjesnik* 11–12 (1969.), 158–181 (168, 169).

³¹ I danas je u Slanom glavna crkvena svetkovina marijanska – *Sid̄* (ili *Aksid̄*, od lokalnog imena za Asiz) – Gospa od Anđela (Porcijunkula), 2. kolovoza.

³² AMB, sv. 548, f. 22r: *Pribil, Braiko [e] Boxidar, fratelli Gargurich overo Ohmuchievich possedevano diversi terreni in Slano e per la contrada di Terre Nove. Le vestigie di case loro fabricate da Gargur avo, fugito di Bosna, si vedono in Slano dietro Dievicia zarqua, apresso le vestigie della casa Sankovich, quali furono i nostri progenitori (...).*

³³ AMB, sv. 548, f. 24v: *I vechi di Slano nel loco detto Sceliscta Gargureva mostraranno le reliquie dalla casa fabricata da miei al tempo che Slano era della corona di Bosna, dietro Dievicia zarqua (...).*

³⁴ Vojislav J. Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, Beograd: Naučno delo, 1963., 234–235.



Slika 5. Bogorodica u slavi sa svetim Kuzmom i Damjanom, svetim Rokom, svetom Katarinom Aleksandrijskom i portretom donatora, pala glavnog oltara u crkvi sv. Roka u Grgurićima, oko 1580. godine, pripisano antwerpenskom slikaru Maartenu de Vosu (foto: Živko Bačić)

problematičnom činila identifikacija donatora. Pročitavši u crkvi natpis koji je dao postaviti Đonko Gradi,³⁵ Đurić je kategorički ustvrdio da je upravo on bio donator koji se dao naslikati na oltarnoj pali. Pronašavši podatak o kugi 1585./1586. godine – "sa centrom", kako je napisao, "u Slanom", u to je doba datirao i gradnju crkve, a istodobno dao i uže kronološko uporište za određivanje datuma nastanka slike.

Slika je bila izložena na izložbi *Zlatno doba Dubrovnika* 1987. godine, a Vladimir Marković tada ju je, na temelju iscrpno obrazloženih stilsko-oblikovnih analogija, atribuirao flamanskom, točnije antwerpenskom slikaru Maartenu (Martenu, Maertenu) de Vosu, napomenuvši da je taj grad bio jedno od čestih odredišta dubrovačkih trgovaca te da je slika naručena i naslikana upravo ondje.³⁶ Đurićev zaključak o identitetu donatora nije, međutim, dovođen u pitanje; i dalje se smatralo da je na slici prikazan Đonko Matkov Gradi (njegovo se ime u tom kontekstu kasnije uglavnom pogrešno navodilo kao *Tonko* ili *Tomko*). No, u svjetlu podataka u spisu Petra Ohmućevića jasno je da sve premise na kojima se zasnivala dosadašnja rasprava nisu točne.

Prije svega, crkva sv. Roka u Grgurićima podignuta je, kao što je već istaknuto, poslije velike kužne epidemije 1526. godine (tj. 1527./1528.), a ne šezdesetak godina poslije (kako je to pretpostavio V. Đurić). Da su crkvu posvećenu sv. Roku i svetim Vračima (sv. Kuzmi i Damjanu) s dopuštanjem svojih gospodara (Gradijevih) sagradili njihovi kmetovi Grgurići "u vrijeme velike kuge" kazuje i Đonkov natpis. Iz Petrova teksta, međutim, doznajemo da je u crkvi postojao još jedan, stariji natpis koji je Đonko dao ukloniti:

"Još je gore očito svetogrđe koje je [Đonko] počinio naredivši svojim seljacima da silom iz Svetoga Roka iznesu kamen s natpisom i prenesu ga u njegov vrt u Gružu, možda da bi na njemu dao uklesati kakvu prostotu."³⁷

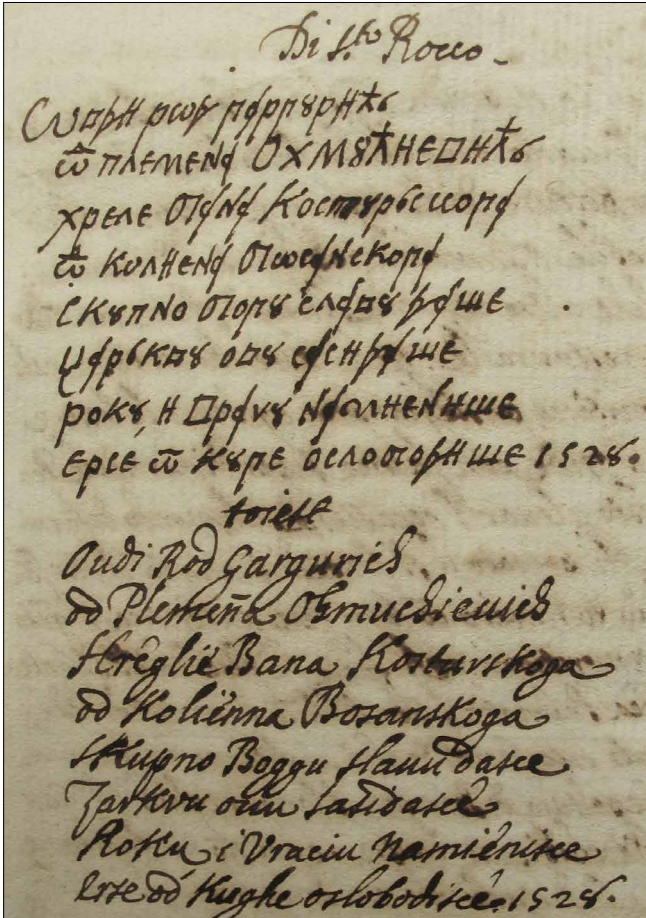
³⁵ SA SPOMENV OD MILOSTI KOIV DOPVSTISCE / MOII STARI OPCHIANO SVIEM SVOIEM KMETOM / GARGURICHIEI IA GIONKO SIN MATKA GRADICH / GOSPODAR PO VOGLI BOXIOI OD OVE SEMGLIE / I OD OVOGA SELLA KTIEH STAVIT OVO PISMO OV/DI V OVV ZARQVV SVETOMV ROKV I SVETO/MV VRACIV NAMIEGNIENV NEKASE POGNIEMV / BVDE SNAT KAKO RECENI KMETI SVOGLIOM / RECNIH GOSPODARA SVOIIEH VBRIEME VELI/KE KVGHE KOIA SE OVDI MEGHIV GNIMI BIESCE / RASPLODILLA NASLAVV GOSPODINA BOGA / OVV ZARQVV SASIDASCE. Podrobnije o kontekstu i motivima postavljanja natpisa, s uputnicama na stariju literaturu, v. S. Čosić – D. Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević", 164, 169.

³⁶ Vladimir Marković, "Slikarstvo", u: *Zlatno doba Dubrovnika. XV. i XVI. stoljeće. Urbanizam, arhitektura, skulptura, slikarstvo, iluminirani rukopisi, zlatarstvo*, ur. Vladimir Marković, Zagreb: MTM, 1987., 171, 216, 361–362 (kat. jed. Sl/45). V. i Vladimir Marković, "Slika Martena de Vosa u Slanskom primorju kod Dubrovnika", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31 (1991.), 177–188.

³⁷ AMB, sv. 548, f. 14v: *Ma non è peggio ch'ha fatto sacrilegio manifesto, facendo portare fuori di Santo Rocco da suoi contadini per violenza la pietra del iscrizione nel suo giardino di Gravosa, forse per farvi intagliare qualche vigliaccaria.*

Kako bi dubrovačkim senatorima pokazao da u njemu nije bilo ničega neprimjerenog, Petar u svom spisu prenosi u cijelosti tekst toga starijeg natpisa, prvo na ćirilici, a potom i u latiničnoj transkripciji (sl. 6).

*Ovdi Rod Gargurich / od Plemenna Ohmuchievich / Hreglie Bana Kosturskoga / od Kolienna Bosanskoga / Skupno Boggu slavu dasce / Zarkvu ovu sasidasce / Roku i Vraciu namienisce / er se od Kughe oslobodisce. 1528.*³⁸



Slika 6. Izvorni ćirilичni tekst i latinična transkripcija starijeg natpisa uklonjenog iz crkve sv. Roka u Grgurićima u prijepisu pisma Petra Ohmućevića iz 1585. godine (Knjižnica samostana Male braće u Dubrovniku, AMB, sv. 548, f. 30v, detalj)

³⁸ Preuzevši ga također iz istog rukopisa u Arhivu Male braće (danas: AMB, sv. 548), tekst uklonjenog natpisa u svojoj je monografiji o Ohmućevićima prenio G. Gelcich, Giuseppe Gelcich, *I conti di Tuhelj: contributo alla storia della Marina dalmata ne' suoi rapporti colla Spagna*, 2a ed., Ragusa: Tipografia G. Pretner, 1890., 45, bilj. 15.

Drugim riječima, natpisna je ploča Đonka Gradija (danas ugrađena na unutarnjem licu zida pročelja, u visini pjevališta) bila postavljena kao "nadomjestak" za stariju ploču s ćirilničnim natpisom koju je Đonko prethodno dao ukloniti i otuđio.³⁹ Kada je pak riječ o sadržaju, može se primijetiti da ništa u novijem ne proturječi starijem natpisu, samo što u ulozi subjekta više nije *rod Gargurić*, nego "Đonko sin Matka Gradić, gospodar po volji Božjoj od ove zemlje i od ovoga sela", koji *htijaše* postaviti ploču s natpisom, te njegovi preci koji su svojim kmetovima blagohotno dopustili da podignu crkvu. Tekst na Đonkovoj ploči nije, dakle, relevantan za utvrđivanje vremena gradnje crkve niti govori o Gradijima ili njemu samome kao investitorima, pa samim tim ne može biti uporište za raspravljanje o slici.

Po našem je sudu stoga razložno ponovno se zapitati tko je donator prikazan u donjem lijevom uglu oltarne pale u Grgurićima. Sada, kada je posve neprijeporno da odnosi između Petra Ohmućevića i Đonka Gradija nisu bili nimalo idilični, logično se, naime, nameće pitanje motivacije potonjega da za "rodovsku" crkvu Grgurića u istoimenom zaselku naruči reprezentativnu oltarnu palu s likovima njihovih svetaca-zaštitnika.⁴⁰ Riječ je, naime, nedvojbeno o skupocjenom djelu, o importu. Razmotrimo li ponovno sve navedene okolnosti, moguće je s priličnom sigurnošću ustvrditi da donator prikazan na oltarnoj pali nije Đonko Matkov Gradi, nego Petar Ohmućević ili, eventualno, netko od njegove braće.

Đonko Matkov Gradi – uzoran humanist?

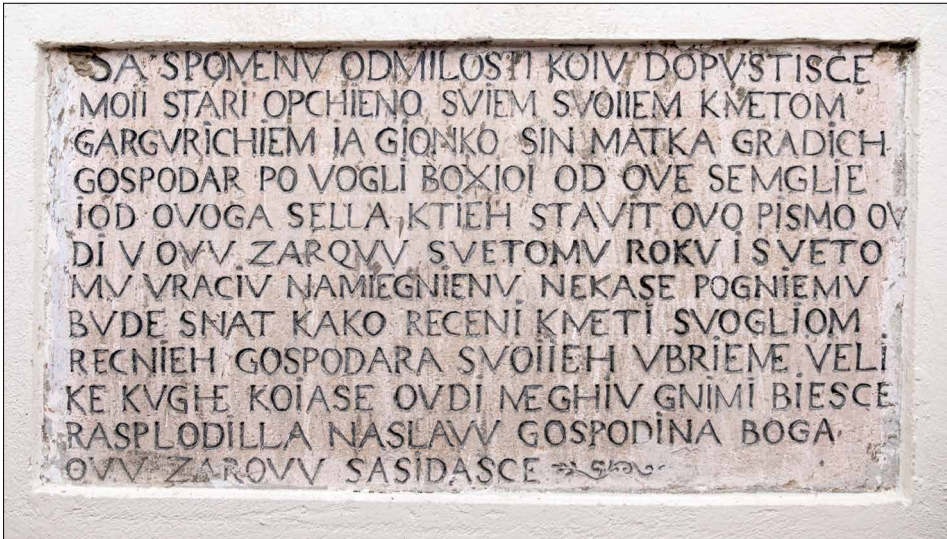
Natpis Đonka Gradija u crkvi u Grgurićima (sl. 7), uklesan slovima rimske kapitale, najstariji je višerečenični latinični epigrafski tekst na hrvatskom jeziku.⁴¹ Od dva kudikamo poznatija, besprijeckorno stilizirana latinska natpisa istoga naručitelja u Dubrovniku, za temu ove rasprave relevantan je onaj na ploči danas ugrađenoj na unutarnjem licu južnog zida crkve sv. Stjepana u Pustijerni (sl. 8).

"Junije Gradi, Matejev sin, potaknut milosrđem pobrinuo se da se kosti iz grobova pred ovom crkvom, od starosti gotovo razorenih, među kojima, kako govoraše predaja, bijahu sahranjene i kosti Stjepana, kralja Bosne, čija je žena Margarita

³⁹ Naglašavamo da je riječ o *starijoj* ploči, jer ju je, sudeći po imenu *Ohmućević*, dao postaviti sâm Petar kako bi komemorirao zasluge svojih predaka za gradnju ili, pak, njegov otac Ivelja, za kojega je Petar u svom spisu, AMB, sv. 548, f. 5v, ustvrdio da je bio taj koji je "oživio" ime roda, to jest prezime Ohmućević: *I miei antenati non si curavano di cognomi, ma mio padre (...) suscito il suo vecchio cognome Ohmuchievich*.

⁴⁰ Na specifičnu ikonografiju slike upozorio je S. Ćosić, *Ideologija rodoslovlja*, 114: *Sveti Roko, zaštitnik od kužnih bolesti, svetački je nasljednik starijeg para Svetih Vrača, koji su ujedno bili patroni roda Ohmućevića (...). Svetoj Katarini Aleksandrijskoj bila je posvećena jajačka crkva, koju je 1458. dala sagraditi kraljica Katarina Kosača, pa ista svetica na de Vosovoj slici evocira uspomenu na "posljednju" bosansku kraljicu. Motiv Gospe s malim Isusom u sličnoj se maniri ponavlja kao prikaz Čudotvorne Gospe Olovske, zaštitnice Bosne u Korjenić-Neorićevu i drugim ilirskim grbovnicima.*

⁴¹ Natpis je postavljen između 1585. i 1594. (godine Đonkove smrti).



Slika 7. Natpis Đonka Matkova Gradija u crkvi sv. Roka u Grgurićima, između 1585. i 1594. godine (foto: Boris Jović)



Slika 8. Natpis Đonka Matkova Gradija u crkvi sv. Stjepana u Dubrovniku iz 1590. godine (foto: Ljubo Gamulin)

podigla ovu crkvu u čast sveca imenjaka svog muža, izložene propadanju zbog vremenskih neprilika i ljudskog nemara, prenesu u ovaj grob, o njegovu trošku napravljen uz odobrenje Pape Grgura XIII., 1590."⁴²

Taj je epigrafski spomenik Đonku Gradiju u novijoj historiografiji pribavio znatan ugled, promaknuvši ga u humanista i štovatelja lokalne povijesti, štoviše osobu istančanog starinarskog senzibiliteta. Na prvi se pogled doista doima nedvosmislenim da se svečano intoniranim tekstom uklesanim istančanim slovima rimske kapitale komemorira Đonkova gesta pijeteta, ako ne i evergetizma (javnog dobročinstva). No i u tom pogledu Petrovo pismo dubrovačkim vlastima sadrži iznenađujuće podatke:

"(...) moj suparnik dao je ukloniti križeve koji su se nalazili povrh naših grbova. Nije čudo da je to učinio u Slanom, ali i ovdje u Dubrovniku, pred Vašim očima, razorio je grobove Stjepana kralja Bosne, to jest Slavonije, i kraljice Mare, njegove supruge, toliko zaslužnih za ovu Republiku, davši izvaditi njihove kosti koje su, kada sam bio tamo, bile stavljene na nedolično mjesto, a te su [grobnice] bile i starina i ukras, štoviše i svjedoci slave Grada. A sve je to učinio preuređujući svoju kuću, odgovarajući, kada bi mu se to predbacivalo, da je za to dobio odobrenje od njegove Svetosti [pape] (...)"⁴³

Od Petrova pisma do postavljanja Đonkova natpisa (1590.) proteklo je ravno pet godina. Budući da je očito kako su ekshumacija i premještanje posmrtnih ostataka pokojnika sahranjenih u crkvi sv. Stjepana, poglavito istoimenog, legendarnog bosanskog kralja,⁴⁴ bili povodom za svojevrsan skandal, Đonko je, dakle, u Dubrovniku posegnuo za

⁴² IVNIVS GRADIVS MATTHÆI FILIVS PIETA/TE MOTVS, OSSA EX SEPVLCHRIS ANTE / HANC ÆDEM POSITIS, IAM PENE VETVSTA/TE DIRVTIS, IN QVIBVS ETIAM STEPHANI / REGIS BOSSNÆ, CVIVS UXOR MARGARITA / HANC ÆDEM DIVO SVI VIRI COGNOMINI / POSVERAT, CONDITA FVISSE FAMA FEREBAT, / CÆLI ET HOMINVM INIVRIIS OBNOXIA / IN HOC SEPVLCHRVM SVA IMPENSA FACTVM / ANNVENTE SVMMO PONTIFICE GREGORIO XIII / TRANSFERENDA CVRAVIT ANNO MDLXXXX. Natpis je objavljen u više navrata; prvi put u: Daniele Farlati – Jacopo Coleti, *Illyricum Sacrum, T. 6 Ecclesia Ragusina cum suffraganeis et Ecclesia Rhiziniensis et Catharensis*, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1800., 256. Drugim natpisom, postavljenim iste (1590.) godine, Đonko Matkov Gradi zabilježio je kako je "popravio, povećao i ukrasio" kuću svojih predaka u Pustijerni. Tekst natpisa objavio je Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb: Matica hrvatska, 1947., 70: IVNIVS GRADIVS MATTHÆI / FILIVS MATTHÆI JVNIIQVE / PATER AEDES AVITAS AD SVVM / SVORVMQVE DECVS COMMODOV/MQ. INSTAVRANDAS, AVGE/NDAS, EXORNANDAS CVRAVIT / ANNO S. MDLXXXX.

⁴³ AMB, sv. 548, f. 14r–v: (...) *il mio adversario ha fatto levar le croci che erano in cima delle nostre armi. Ma non è meravigliata l'ha fatto questo in Slano, perche costi in Ragusa avanti agli occhi vostri ha demolite sepulture del Re Stefano di Bosna overo Slavonia e della Regina Mara sua moglie tanto benemeriti di cotesta Republica, facendo levar le lor ossa che sin quando io ero costi erano riposte in luogo che non meritavano, le quali erano l'antichità et l'ornamento anzi testimonii della grandezza della citta. E questo fece per accomodare la sua casa, dicendo quando n'è stato ripreso che n'haveva havuta licenza da sua Santità (...).*

⁴⁴ Ferdo Šišić upozorio je da u Đonkovu natpisu, premda se uz kosti kralja Stjepana spominju i kosti u drugim grobovima, nema govora o posmrtnim ostatcima kraljice Margarete, v. Ferdo Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti. S dodatkom dr. Ljuba Karamana*, Dubrovnik: Štamparija "Jadran", 1929., 40–41. Drugim riječima, Petrovo pisanje pokazuje da je već u njegovom vrijeme u Dubrovniku postojala legenda da je kod Sv. Stjepana sahranjeno oboje kraljevskih supružnika.

istom strategijom kao i u Grgurićima: svoja je nedjela, nastojeći ih prikazati legitimnim, *a posteriori* prikrilo postavljanjem monumentalnih kamenih ploča s natpisima.

Petar Ohmućević kao naručitelj/donator

U nastojanju za ocrtavanjem "naručiteljskog profila" Petra Ohmućevića treba prije svega istaknuti kako nema ni dokumentarnih niti oblikovno-stilskih pokazatelja da je ijedno od likovnih djela (sačuvanih ili izgubljenih) koje je moguće povezati s njim ili njegovim rodom, naručeno u Dubrovniku.

V. Đurić zaključio je da "[v]isoki umetnički kvaliteti grguričke oltarske slike, a naročito njen stil, ukazuju na mogućnost da je ona delo nekog flamanskog romaniste ili nekog italijanskog slikara koji je u sebi sjedinio italijanski manirizam i flandrijsku renesansu", odnosno da je posrijedi djelo "nepoznatog slikara stranca". S obzirom na mjesto nastanka slike, isti je autor, međutim, napisao: "Portetska konkretnost lika [...] navodi na pretpostavku da je slikar boravio i radio u Dubrovniku".⁴⁵

Tko god bio njezin donator (Petar Ohmućević ili netko od njegove braće), posve je izvjesno da oltarna pala u Sv. Roku u Grgurićima nije naslikana u Dubrovniku (ili na dubrovačkom području). U tom je pogledu znatno plauzibilniji zaključak V. Markovića da je riječ o Flandriji, odnosno gradu Antwerpenu, u kojem je radio slikar Maarten de Vos.⁴⁶ Ne treba, međutim, zanemariti ni činjenicu da su u posljednjoj četvrtini 16. stoljeća u urbanim središtima Apeninskog poluotoka djelovali brojni *pittori fiamminghi*, a u novije je doba znanstveno istražena njihova "kolonija" u Napulju.⁴⁷

U prijestolnici Napuljskog kraljevstva i najmnogoljudnijem gradu todobnog Mediterana, Petar Ohmućević boravio je tijekom duljih vremenskih razdoblja, na što

⁴⁵ V. J. Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, 235. U prilog tome oprezno je podsjetio na tada u historiografiji prihvaćeno mišljenje da je nizozemski slikar Hercules Segers "putovao, posle rada i učenja u Italiji, po čitavoj Dalmaciji, pa čak i po Crnoj Gori", n. dj., 235–236 (bilj. 84). Ta pretpostavka, zasnovana na spekulacijama, odnosno pokušajima identifikacije motiva slikarovih pejzaža, u međuvremenu je odbačena, v. Huigen Leeflang, "For he also printed paintings: Hercules Segers's Painterly Prints", u: *Hercules Segers: Painter, Etcher*, ur. Huigen Leeflang i Pieter Roelofs, Amsterdam: Rijksmuseum, 2016., 42.

⁴⁶ Tome u prilog govorila bi i vijest o plovidbi Petrova starijeg brata Nikole (oko 1534. – oko 1580.) između Palerma i Antwerpena 1564. godine. Treba, međutim, upozoriti na činjenicu da iz tog doba nisu sačuvani sustavno registrirani podatci o kretanju brodova dubrovačkih brodovlasnika, pa tako i spomenutu vijest koju prema podatcima iz arhivske serije 56.1 Državnog arhiva u Dubrovniku (*Naula et securitas Cancellariae / Noli e sicurtà de Cancellaria*), donosi Josip Luetić, "Slanjani i 'Primorci' – svjetski moreplovci i pomorski trgovci u međunarodnom brodarstvu Dubrovačke Republike 1563 – 1807.", *Naše more* 32/3–4 (1985.), 144, zahvaljujemo samo činjenici da je Nikolin i Petrov brat Ivan u Dubrovniku bio osigurao brodski teret.

⁴⁷ Marije Osnabrugge, "From Itinerant to Immigrant Artist. Aert Mytens in Naples", *Netherlands Yearbook for History of Art / Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 63 (2013.), 240–263; Marije Osnabrugge, *The Neapolitan Lives and Careers of Netherlandish Immigrant Painters (1575–1655)*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2019.

upućuju mnogi navodi u njegovu spisu, a ondje je posjedovao i vlastitu kuću,⁴⁸ pa je za pretpostaviti da je i likovna djela uglavnom naručivao na tamošnjem tržištu. Podatci o tome ipak su sporadični. Primjerice, u pismu dubrovačkim senatorima iz 1585. godine među inim dokazima svog iskrenog domoljublja i odanosti Republici, Ohmućević tvrdi kako je u Napulju više od godinu dana prikupljao sve povlastice i potvrde povlastica koje su Dubrovčanima udijelili španjolski vladari da bi ih potom dao prepisati i uvezati u knjigu ukrašenu "minijaturama u zlatu", te da je kopiju te knjige sa sobom u Španjolsku, na dvor Katoličkog kralja, ponio poklisar Marin Binciola.⁴⁹ U napuljskim je brodogradilištima između 1591. i 1593. godine izgrađena i glavna Petrove Ilirske eskadre (*Esquadra Ilirica*), flote od 12 naoružanih galijuna koja je plovila pod stijegom španjolskog kralja Filipa II.⁵⁰ S opremanjem tih brodova povezana je i vijest o narudžbi za izradu i oslikavanje brodskih barjaka i zastavica, za što je Petar početkom 1595. godine u Napulju dvojici tamošnjih naturaliziranih slikara flamanskog podrijetla Aertu Mytensu i Pieteru Mennensu isplatio 20 dukata.⁵¹ Premda se u svjetlu tog podatka primamljiva može učiniti pomisao o atribuciji slike u Grgurićima Aertu Mytensu (koji je u Napulju djelovao između 1575. i 1599. godine i na čiji su izričaj među inim formativno utjecale grafike načinjene po djelima Maartena de Vosa),⁵² analiza Mytensovih djela čije su nam reprodukcije bile dostupne, tu mogućnost čini malo vjerojatnom.

I sačuvani oltar braće Ohmućevića u franjevačkoj crkvi sv. Jeronima u Slanom (sl. 9) arhitektonskim oblikovanjem i obradom pokazuje izrazite razlike u odnosu na domaću skulptorsko-kamenoklesarsku produkciju toga doba. Na sredini segmentnog prekinutog zabata monumentalna je reljefni štitić s grbom Ohmućevića, a na postamentima stupova

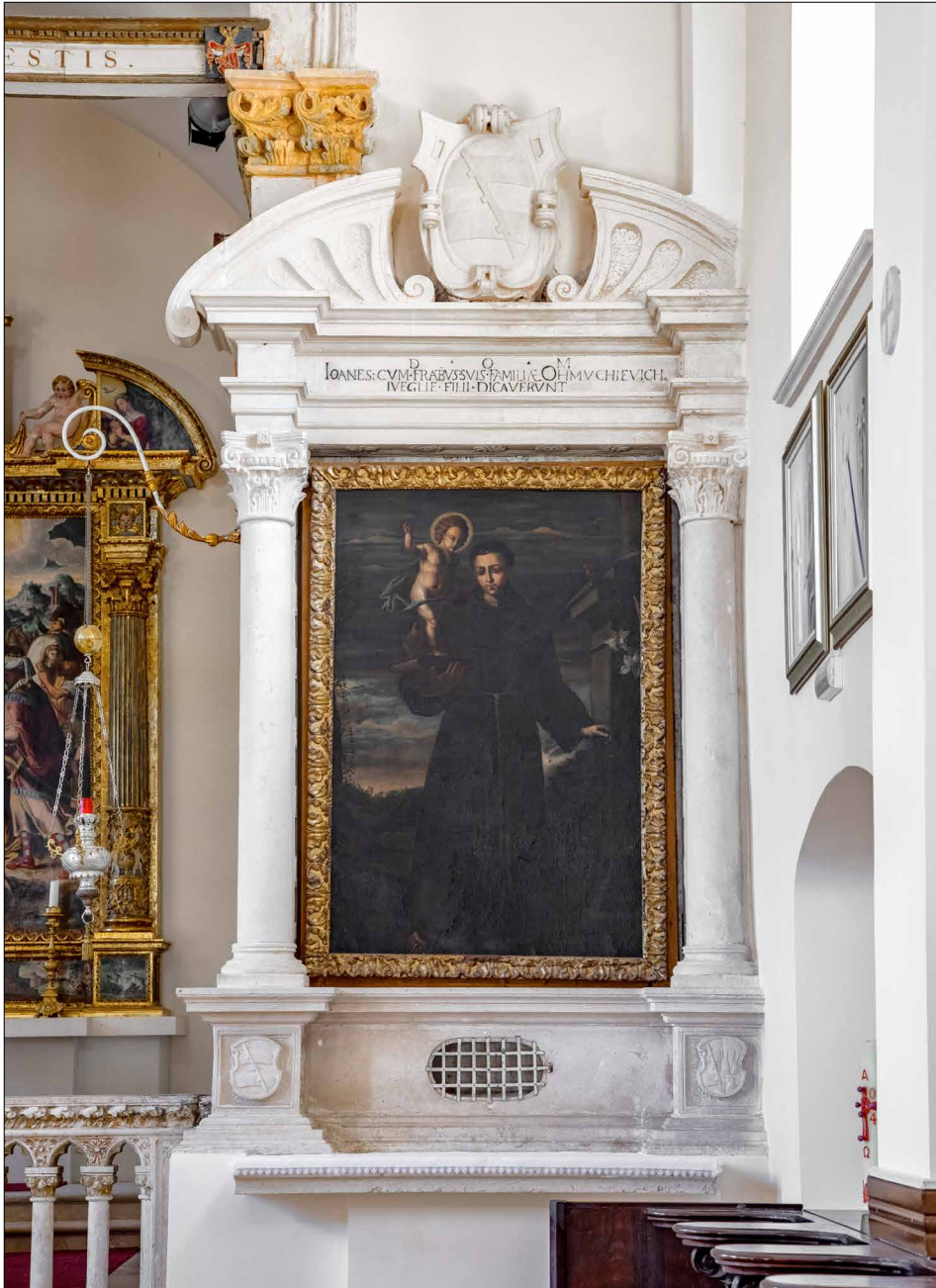
⁴⁸ Petrova kuća u Napulju spominje se u ispravi o diobi imovine između Petra i njegova brata Ivana, registriranoj upravo u tom gradu 1592. godine, sačuvanoj u prijepisu u svesku naslovljenom *Raccolta di varie lettere politiche ecc.* što ga je u drugoj polovici 17. stoljeća sastavio Antun-Damjan Ohmućević, AMB, sv. 146, f. 83r: (...) *che tutti li fornimenti di casa, tazezarie, oro, argento et gioije, che tiene in suo potere et in sua casa in Napoli (...) il detto signor capitano Pietro de Yveglia (...).*

⁴⁹ AMB, sv. 548, f. 16v: (...) *come ne faranno fede illustrissimi Ambasciatori et Agenti della Republica, i signori Francesco Gondola et Marini Saraca e Binciola, che renderranno testimonio come m'affaticai tutto un anno per cavar i privilegii concessi da Re d'Aragona a Ragusei, e le confirmationi loro di tempo in tempo per fino a Carlo V. et il Re Filippo, cosi nell'archivio della Sumaria, come della Canceleria e della Zecca, che confusamente erano sparti in diversi libri, i quali messi insieme ordenai e feci scrivere con miniature d'oro e feci quello che li ruscitai. E da quali, messi in luce per opera mia, i signori Marini Saraca e Binciola (dimandateli) da me cavarono le coppie le quali portò poi il signor Binciola in corte del Re Catolico.*

⁵⁰ S. Čosić – D. Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević", 147–148.

⁵¹ (*Banco Spirito Santo*) A 31 gennaio 1595 — *Pietro Yueglia paga Ducati 20 a Rinaldo Maytens et Pietro Menes a conto della pittura che dovranno fare a più fiamme et gagliardetti per li Galeoni di sua Squadra di Galeoni Illirici.* Prema registru dokumenta koji je u tom obliku objavio Giovan Battista D'Addosio, "Documenti inediti di artisti napoletani del XVI e XVII secolo", *Archivio storico per la province napoletane* 38, 4 (1913.), 581, podatak je u već spomenutim svojim radovima prenijela M. Osnabrugge, najprije u članku "From itinerant to immigrant artist", 246, a potom i u monografiji *The Neapolitan Lives and Careers of Netherlandish Immigrant Painters*, 42–43, 284.

⁵² M. Osnabrugge, *The Neapolitan Lives and Careers of Netherlandish Immigrant Painters*, 58.



Slika 9. Oltar Ohmućevića u franjevačkoj crkvi sv. Jeronima u Slanom (foto: Boris Jović)

isklesani su grb Ohmućevića, podijeljeni grb Ohmućevića i Bogašinovića (roda iz kojeg je potekla Jelena, majka braće Iveljića Ohmućevića) te amblemi s geslima *SO GOTT WILL* i *DOMINUS PROVIDEBIT*.⁵³ Prvotna oltarna slika nije sačuvana, a nepoznat je i izvorni titular oltara (danas je posvećen sv. Antunu Padovanskom). Oltar je nedvojbeno naručen i izrađen izvan Dubrovačke Republike, zacijelo u nekom od umjetničkih središta Apeninskog poluotoka. Tome u prilog na svoj način govore i njegove dimenzije: širina gornjeg dijela sa zabatom veća je od duljine zida na koji je oltar prislonjen, pa je završno gređe jednom stranom istaknuto u prostor apsidalnog otvora, a drugom ugrađeno u ugao građevine. To isto vrijedi i za njegov pandan lijevo od trijumfalnog luka – arhitektonski identično oblikovan i dimenzioniran oltar Nikole Dolisti-Tasovića, slanskog brodovlasnika i pomorskog kapetana, supruga Petrove sestre Rade.

Importirano je djelo, naposljetku, i mramorna nadgrobna ploča braće Ohmućevića iz franjevačke crkve u Slanom (sl. 10). Za razliku od oltara, vrijeme i mjesto njezina nastanka su poznati; Petar u svom spisu izrijekom tvrdi da ju je on sâm 1580. godine bio naručio u Pisi.⁵⁴ Likovni je izričaj i u ovom slučaju evidentno stran dubrovačkom. To se ponajviše očituje u dekoraciji kamenih ploha na obodu ploče delikatnim, plitko urezanim palmetama uokvirenim spiralno stiliziranim biljnim viticama koje se izmjenjuju s površinama ispunjenim umetnutim trakama, odnosno kvadratnim poljima od kamena blijedoružičaste boje.

Izuzmemo li, dakle, sakristiju crkve sv. Roka (čija je gradnja jamačno bila povjerena lokalnim graditeljima i kamenoklesarima), ništa, koliko je danas poznato, ne vezuje Petra Ohmućevića kao naručitelja/donatora likovnih djela u slanskim crkvama uz stvaratelje koji su djelovali na prostoru Republike. Nasuprot tome, Đonko Gradi je kao "naručitelj" njihova uništavanja angažirao domaće snage: zidara Vlahotu iz Gruža "koji se tada nalazio u Trstenom" i "druge, koji su došli izdaleka" te slikara Petra (*Pietro pengatur*).⁵⁵

⁵³ Opširnije, s fotografijama detalja i starijom literaturom, v. S. Ćosić, *Ideologija rodoslovlja*, 97–100.

⁵⁴ V. bilj. 25. Petrov boravak u Pisi neprijeporno je vezan uz njegova nastojanja da postane članom Reda sv. Stjepana pape koji je ondje imao svoje sjedište. Petrov prijem u taj prestižni red kršćanskih vitezova spriječio je Đonko Gradi poslavši čelnicima Reda pismo u kojem ga je prokazao kao varalicu i čovjeka neplemenita podrijetla čiji su preci unatrag tri generacije bili seljaci, na što se Petar na dva mjesta osvrće u svom spisu, AMB, sv. 548, f. 10v: (...) *miei contrarii (...) hanno (...) mandato i libelli à Pisa ch'io sono villano*; f. 17r: (...) *se bene non è stato ricercato dubbitandosi che io non volessi pigliare l'habito di Santo Stefano di mandare per sua cortesia un'informazione che si può intitolare libello diffamatorio (...) nel quale a cancelieri di Santo Stefano in Pisa ha mandato ch'io sono villano e piu che villano per tutti i quatro quarti paterni e materni, con fede di suoi seguaci e de suoi contadini (...)*. Podrobnije v. S. Ćosić – D. Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević", 160.

⁵⁵ Posrijedi je nedvojbeno Petar Petrov (ili Petrović), jedan od uglednih dubrovačkih slikara toga doba. O njegovu poslovnom i umjetničkom profilu v. V. J. Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, 103, 237. Sudeći prema molbi kojom od dubrovačkih vlasti traži da mu se u najam dodijeli općinski dućan u kojem je prethodno 50 godina radio njegov otac (v. Jorjo Tadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku*, Knj. 2, 1500–1601, Beograd: Srpska akademija nauka, 1952., 232, dok. 1245), Petar Petrov bio je sin slikara Pietra di Giovannija, naturaliziranog Venecijanca koji je u Dubrovniku, došavši kao pomoćnik Mihajla Hamzića 1512. godine, proveo cijeli svoj radni vijek. U dokumentima je zabilježeno



Slika 10. Nadgrobna ploča Petrova brata Ivana i njegove braće Ohmućevića, Iveljinih sinova, koju je Petar dao izraditi u Pisi 1580. godine, Lapidarij Franjevačkog samostana sv. Jeronima u Slanom (foto: Boris Jović)

Podatci o likovnim djelima naručenim u inozemstvu koji se nalaze u Petrovu spisu, u svakom slučaju nadopunjuju dosadašnje spoznaje o umjetninama sačuvanim u slanskim crkvama. S obzirom na umjetničke narudžbe proizašle iz proširenih obzora kretanja pripadnika obogaćene dubrovačke pomorsko-brodovlasničke elite u 16. stoljeću, svakako je važan, da ne kažemo znakovit podatak o "oltarima" (misli se, dakako, na oltarne slike) u Sv. Roku u Grgurićima koje su Petrovi "stari" bili donijeli iz Flandrije. Taj navod u Petrovu spisu izravno potvrđuje da je slikarska djela u inozemstvu naručivao još njegov otac Ivelja, ako ne i djed Ivan.

Zaključno, treba upozoriti na to da je Petrova strategija učvršćivanja stečenog simboličkog kapitala i afirmacije roda Ohmućević, uz naručivanje djela likovne umjetnosti, obuhvaćala i pokroviteljstvo nad napuljskim i dubrovačkim humanistima, eruditima i pjesnicima, no to je tema koja zaslužuje zaseban osvrt.⁵⁶

da je po narudžbi Jakova Lovrova Sorga 1584. godine naslikao Rasketog Krista sa sv. Magdalenom te sv. Jakovom i sv. Lovrom (svecima-imenjacima naručitelja i njegova oca) za crkvu Petilovrijenaca, a 1612. barjak za dubrovačke vojnike u Stonu, v. J. Tadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku, Knj. 2, 1500–1601*, 227–229; V. J. Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, 237. Početkom 90-ih godina Petar Petrov bio je izabran za gastalda dubrovačke bratovštine slikara, v. V. J. Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, 103, 237. Nažalost, nijedno od sačuvanih slikarskih djela iz tog doba nije prepoznato kao njegov rad.

⁵⁶ Osnovne naznake o Petrovu pokroviteljstvu knjižnih edicija v. u: S. Ćosić – D. Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević", 154–156.

ABOUT THE WORKS OF ART COMMISSIONED BY PETAR OHMUĆEVIĆ AND HIS KIN IN SLANO

DANKO ZELIĆ

Summary

The paper presents new and complements existing knowledge about works of art that Petar Iveljić Grgurić Ohmućević—a sea captain, shipowner and one among the prominent protagonists of Ragusan and European sixteenth-century history—donated and/or ordered and had placed in the churches of his native townlet of Slano, the centre of Primorje, one of the countships of the Dubrovnik Republic. The research was motivated by a recently discovered documentary source, i.e. the letter sent by Ohmućević to the authorities of the Republic of Dubrovnik from Genoa in 1585, as a response to the criminal complaint filed against him by Junius/Đonko Matkov Gradi, a Ragusan noble and himself also a landowner in Slano. In addition to the main indictment—for forging an official record by changing the family name Grgurić to Ohmućević, that is, an act punishable by death in the Republic of Dubrovnik—Ohmućević was accused of a whole series of other misconducts. Claiming that it was fabricated, his accuser denied him the right to bear the name Ohmućević, as well as to present his kin as being the legitimate descendants of the ancient nobility of the Bosnian Kingdom, not to mention the right to display his coats of arms and heraldic signs. Trying to question the moral posture and credibility of his persecutor, in his letter Petar brings out at length the details of Đonko's unscrupulous actions to the detriment of himself and his family members. In this context, it was precisely his own *opere pie*, i.e. the God-pleasing works of art he commissioned for the churches of Slano that had caused particular anger of his adversary and were the principal targets of his destructive urges. The attacks on altars, altar paintings, inscriptions, tomb plates, liturgical equipment and parts of architectural decoration commissioned by Ohmućević and decorated with his coats of arms in the church of St Roch and the Franciscan church of St Jerome in Slano took place in the second half of 1584, after his departure from Slano. Peter thus mentions the damaged paintings that his elders brought from Flanders, inscriptions in the churches and on

the graves etc, as well as the names of the professionals that Đonko had hired with the sole aim of annihilating his opponent's symbols. In the light of these data, reconsidered are the scholarly opinions regarding the altarpiece in the church of St Roch in Grgurići, justly attributed to the Flemish painter Maarten de Vos, particularly the identity of the portrayed donor. Furthermore, two solemn inscriptions carved in Roman capital letters that Đonko Gradi had placed in 1590—in the church of St Roch in Slano (in Croatian) and in the church of St Stephen in Dubrovnik (in Latin)—are here interpreted as attempts to cover up and, in a way, *a posteriori* legitimize his own misdeeds. The final part of the paper discusses the defining traits of Ohmućević's efforts to express and affirm the wealth, the status, and the symbolic capital he had acquired sailing and fighting on the high seas, most notably in the service of the Spanish kings, by ordering works of art for the churches of his homeland. Nevertheless, regarding his profile as a commissioner of art, it is important to stress that there is no evidence whatsoever that any of the works of art—either preserved or lost—associated to him or his relatives, were in fact commissioned in Dubrovnik or executed by local artists.

